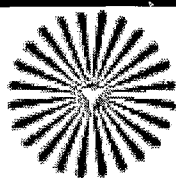

١٤٠٦٠٨

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته زبان ادبیات فارسی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه علمی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه :

فرهنگ تشبیهات در دیوان دآوری شیرازی

استاد راهنما :

دکتر عباس جاهد جاه

استاد مشاور :

دکتر سید مهدی خیراندیش

نگارش :

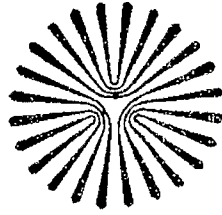
نرگس باقری

۱۳۸۹ / ۲ / ۱۸

مختصات مدرک ملی بزرگ
مستند مدرک

شهریور ۱۳۸۸

۱۳۵۸۳۵

دانشگاه پیام نور

بسمه تعالی

تصویب پایان نامه / رساله

پایان نامه تحت عنوان: فرهنگ تشبیهات دیوان داوری شیرازی

که توسط نرگس باقری در مرکز شیراز تهیه و به هیأت داوران ارائه گردیده

است مورد تایید می باشد.

تاریخ دفاع: ۸۸/۸/۶ نمره: ۱۹ درجه ارزشیابی: عالی

اعضای هیأت داوران:

نام و نام خانوادگی

هیأت داوران

مرتبه علمی

امضاء

۱- دکتر عباس جاهد جاه

استاد راهنما

استادیار

۲- دکتر سید مهدی خیراندیش

استاد مشاور

استادیار

۳- دکتر غلامرضا فولادی

استاد داور

استادیار

۴- دکتر لیلا امینی لاری

نماینده تحصیلات تکمیلی

استادیار

منم که دیده به دیدار دوست کردم باز

چه شکر گویمت ای کار ساز بنده نواز

نیازمند بلا گو رخ از غبار مشوهی

که کیمیای مراد است خاک کوهی نیاز

تقدیم به :

پدر و مادر مهربانم و

همسر عزیزم

که با بردباری راه تمصیل را بر من هموار نمودند .

خدای را شاکرم که توفیق اتمام این پایان نامه را به من ارزانی داشت . سپاس می نهم زحمات
ارزشمند اساتید ارجمند و گرامی جناب آقای دکتر عباس جاهد جاه استاد راهنما ، و جناب آقای
دکتر سید مهدی خیراندیش استاد مشاور که با راهنمایی های ارزشمندشان من را در امر تحقیق
یاری نمودند و تمام اساتید فاضل و بزرگواری که در محضرشان شاگردی نمودم .

چکیده

داوری شیرازی شاعر و نقاش و خوشنویس دوره بازگشت ادبی است دیوان شعر او شامل قصاید ، غزلیات و مراثی و ترجیع بند و ترکیب بند می باشد در این پژوهش فقط قصاید و غزلیات دیوان او که ۷۶۸۲ بیت می باشد از نظر تشبیهات و انواع آن مورد بررسی قرار گرفته است .

این پایان نامه با عنوان « فرهنگ تشبیهات دیوان داوری شیرازی » در پنج فصل فراهم شده به ترتیب زیر می باشد :

فصل اول : کلیات تحقیق را شامل می شود .

فصل دوم : در بردارنده مباحث علم بیان بخصوص تشبیه و انواع آن از لحاظ حسی و عقلی و مفرد و مقید و مرکب بودن و ... است .

فصل سوم : در این فصل زندگی و آثار و ویژگی ها و سبک شعری داوری مورد بررسی قرار گرفته است .

فصل چهارم : شامل انواع تشبیه در دیوان داوری شیرازی « قصاید و غزلیات » است و همچنین مشبه و مشبه به و ادات تشبیه به صورت الفبایی در مجموعه ای با عنوان « فرهنگ تشبیهات » گردآوری و نیز بسامد انواع تشبیه در نمودارهایی طراحی گردیده است که از لحاظ اهمیت مهمترین قسمت این تحقیق می باشد .

فصل پنجم : شامل نتیجه گیری و منابع می باشد .

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول : کلیات
۱.....	مقدمه
۲.....	۱-۱- روش تحقیق
۳.....	۱-۲- پیشینه ی تحقیق
۴.....	۱-۳- اهداف تحقیق
۵.....	۱-۴- ضرورت تحقیق
	فصل دوم : علم بیان
۶.....	۲-۱- علم بیان و فایده آن
۶.....	۲-۲- ابواب علم بیان
۷.....	۲-۳- تشبیه در لغت
۷.....	۲-۴- تشبیه در علم بیان
۷.....	۲-۵- ارکان تشبیه
۷.....	۲-۶- تشبیه به اعتبار حسی و عقلی بودن طرفین
۹.....	۲-۷- تشبیه به اعتبار مفرد و مقید و مرکب بودن طرفین
۱۰.....	۲-۸- وجه شبه
۱۱.....	۲-۹- وجه شبه به اعتبار مفرد یا متعدد یا مرکب بودن

- ۱۰-۲- تشبیه از نظر دارا بودن و نبودن وجه شبه ۱۱
- ۱۱-۲- تشبیه بلیغ ۱۲
- ۱۲-۲- تشبیه تمثیل ۱۲
- ۱۳-۲- انواع تشبیه به لحاظ شکل ظاهر ۱۳
- ۱۴-۲- ادات تشبیه ۱۵

فصل سوم : داوری شیرازی و شعر او

- ۱-۳- زندگی نامه داوری شیرازی ۱۶
- ۱-۳-۱- تالیفات ۱۷
- ۱-۳-۲- دیوان ۱۷
- ۱-۳-۳- مضامین اشعار ۱۸
- ۱-۳-۴- ممدوحین ۱۹
- ۱-۳-۵- معاصران ۲۰
- ۱-۳-۶- خاندان ۲۱
- ۱-۳-۷- وفات ۲۲
- ۲-۳- سبک شناسی شعر داوری شیرازی
- ۱-۲-۳- عصر قاجاریه یا دوره بازگشت ادبی ۲۳
- ۲-۲-۳- مشخصات نهضت ادبی بازگشت ۲۴-۲۷
- ۳-۲-۳- سبک شعر داوری ۲۷-۲۹

فصل چهارم : فرهنگ تشبیهات

- ۱-۴- ذکر بیتها ۳۰
- ۲-۴- فرهنگ ها ۲۵۵
- ۱-۲-۴- فرهنگ الفبایی مشبه ۲۵۵
- ۲-۲-۴- فرهنگ الفبایی مشبه به ۳۰۱
- ۳-۲-۴- فرهنگ الفبایی ادات تشبیه ۳۴۹
- ۳-۴- نمودارها ۳۶۴
- ۱-۳-۴- نمودار جامعه و تعداد ابیات تشبیه دار ۳۶۴
- ۲-۳-۴- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات مرسل و موکد ۳۶۵
- ۳-۳-۴- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات حسی و عقلی ۳۶۶
- ۴-۳-۴- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات مفصل و مجمل ۳۶۷
- ۵-۳-۴- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات بلیغ ۳۶۸
- ۶-۳-۴- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات مفرد ، مقید و مرکب ۳۶۹
- ۷-۳-۴- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات به لحاظ شکل ۳۷۰
- ۸-۳-۴- نمودار کل وجه شبه و وجه شبه های تحقیقی ، تخیلی و متعدد ۳۷۱

فصل پنجم : نتیجه گیری و منابع

- ۱-۵- نتیجه گیری ۳۷۲
- ۲-۵- منابع

فصل اول

کلیات

مقدمه

پایان نامه حاضر فرهنگ تشبیهات دیوان داوری شیرازی می باشد که در آن سعی شده است کل تشبیهات دیوان داوری شامل تشبیهات در قصاید و غزلیات او می باشد آورده شود تا به عنوان فرهنگی جامع مورد استفاده دانش پژوهان قرار گیرد .

در این پایان نامه در ابتدا مقدمه ای در مورد بیان و انواع تشبیه و همچنین در مورد زندگی نامه خود شاعر و سبک شعر او آورده شده است و بعد از آن تمام ابیات تشبیه دار با ویژگی های آن ها از لحاظ طرفین تشبیه و وجه شبه مورد بررسی قرار گرفته است . این فصل به عنوان مهمترین قسمت این پژوهش می باشد که می توانیم براساس آن با ظرایف و دقایق شعری داوری بیشتر آشنا شویم .

کل ابیات مورد بررسی ۷۶۸۳ بیت می باشد که در ۱۰۰۵ بیت آن تشبیه وجود دارد و از میان انواع تشبیه، مفرد به مفرد ، حسی به حسی ، مجمل ، موکد ، مفروق و بلیغ اضافی بیشتر از انواع دیگر تشبیهات مورد استفاده شاعر قرار گرفته است .

در فصل پنجم نمودارهایی طراحی شده است که میزان استفاده شاعر از انواع تشبیهات رامشخص می کند. رسم الخط و املای واژه های این پایان نامه مطابق با مصوبه فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی می باشد و در مورد ابیات، رسم الخط دیوان داوری شیرازی به اهتمام دکتر نورانی وصال مد نظر بوده است .

۱-۱- روش تحقیق

در ابتدا برای پرداختن به این تحقیق کتابهای متعددی مطالعه شده که اسامی اکثر آنها در فهرست منابع درج گردیده است و مطالب مورد نظر براساس فیش برداری گردآوری شده است .

در قسمت معانی و بیان و همچنان تبیین نوع تشبیهات از نظر مفرد و مقید و حسی و عقلی و تسویه و موکد و ... بودن کتاب معانی و بیان دکتر شمسیا (۱۳۸۵) اساس کار قرار گرفته است .

در مرحله بعد تمام قصاید و غزلیات دیوان داوری مورد مطالعه قرار گرفته و تشبیهات مشخص و یادداشت برداری شده و به صورت فرهنگ الفبایی تشبیهات تدوین شده است .

علائم اختصاری^۱

-
- علائم اختصاری
- ۱- حرف «ب» بیت
 - ۲- حرف «پ» پایان نامه
 - ۳- حرف «ص» : صفحه
 - ۴- حرف «ق» : قصیده
 - ۵- حرف «غ» : غزل
 - ۶- علامت ← : رجوع کنید

۱-۲- پیشینه ی تحقیق

با وجود اینکه در کتب ادبی بسیاری درباره ی زندگی و سبک شعری شاعر مطالبی آورده شده است

ولی تاکنون اشعار او از نظر زیبایی شناسی و دقایق و ظرایف ادبی مورد مطالعه قرار نگرفته است.^۳

هر چند در دانشگاه پیام نور شیراز طرحی بزرگ تحت عنوان فرهنگ تشبیه دیوان شاعران بزرگ ایرانی مورد اجرا است و این تحقیق جز از آن طرح بزرگ محسوب می شود.

۱-۳- اهداف تحقیق

هدف از این تحقیق شناسایی یکی دیگر از شاعران بزرگ خطه ادب پرور شیراز است که تاکنون تاحدی ناشناخته مانده است .

هدف دیگر شناسایی تشبیهات در قصاید و غزلیات این شاعر می باشد تا خواننده بتواند با ظرایف و دقایق ادبی شعر او آشنا شود و با توجه به آن خصوصیات سبکی و قدرت بیان و تخیل شاعر را در یابد .

۱-۴- ضرورت تحقیق

همانطور که افکار و نیات و ذوق و عواطف شعرا در ادوار مختلف جلوه های گوناگون و متفاوت می یابد. زبان شعر نیز همراه تحول و تطور زمان دگرگونی می پذیرد و در هر عصری به اقتضای محیط ادبی و اجتماعی صورتی خاص پیدا می کند.

عوامل محیطی، ادبی و اجتماعی را باید مورد بررسی قرار داد تا سبک گویندگان و سرایندگان هر دوره مشخص گردد و تشبیه یکی از مهمترین بحثهای بیانی است که در درک بهتر این مهم کمک می کند و به کمک فرهنگ تشبیه می توان جایگاه شاعر را از نظر قدرت تفکر و تخیل و نوآوری های شاعرانه بهتر تعیین کرد.

فصل دوم

علم بیان

۲- علم بیان

بیان در لغت: روشن کردن و آشکاری است.

۱-۲- تعریف علم بیان و فایده آن

علم بیان یکی از علوم ادبی است که با آن می توان یک معنی را به طرق مختلف بیان کرد مشروط به آنکه آن طرق مبتنی بر تخیل باشند. در علم بیان با شیوه های مختلف ادای معنای واحد آشنا می شویم که چگونه باید مراد شاعران را از واژه ها و عباراتی که در معنای اصلی خود به کار نرفته اند، دریافت. از این رو علم بیان راه ورود به دنیای مه آلود ادبیات است و رمزهای زبان ادبی را کشف می کند (← شمیسا، ۱۳۸۵: ۳۸).

۲-۲- ابواب علم بیان

ابواب علم بیان سنتی عبارت است از (مجاز، تشبیه، استعاره و کنایه)، واژه یی که در معنای خود به کار نرفته است در بحث مجاز و استعاره مفرد و جمله یی که در معنای خود به کار نرفته در بحث تشبیه و استعاره مرکب بررسی می شود. کنایه وضع خاصی دارد و آن جمله یی است که هم در معنای ما وضع له و هم در معنای غیر ما وضع له قابل فهم است. امروزه علاوه بر ابواب فوق، مطالب دیگری هم در حوزه علم بیان قرار گرفته است.

سمبل : واژه یی که هم بر معنای اصلی خود دلالت دارد و هم به سلسله یی از معانی مرتبط و نزدیک به هم دیگر . (سمبول در سطح کلمه ، کنایه در سطح جمله و تمثیل در سطح کلام است) .

اسطوره : کلامی که در زمان قدیم در معنای ما وضع له فهمیده می شد اما امروزه در معنای اصلی خود فهمیده نمی شود . (شمیسا ، ۱۳۸۵ : ۲۹-۳۰) .

۲-۳- تشبیه در لغت

« تشبیه در لغت به معنی چیزی را به چیز دیگر مانند کردن ، شبیه کردن » (معین ، ۱۳۷۱ : ۱۰۸۴) .

۲-۴- تشبیه در علم بیان

تشبیه ، مانند کردن چیزی است به چیز دیگر در امری یا صفتی که بین آنها مشترک است مشروط به آنکه آن صفت مشترک ، ادعایی باشد و شاعرانه . (← همایی ، ج ۲ : ۱۳۷۱ ، ۲۷۷ / شمیسا ، ۱۳۸۵ : ۶۷ / کزازی ، ۱۳۶۸ : ۴۰) . « تشبیه ، ادعای همانندی و اشتراک چیزی است با چیز دیگر در یک یا چند صفت » . (علوی مقدم - اشرف زاده ، ۱۳۷۶ : ۸۵) . تشبیه در صورت گسترده و کامل خود جمله است و این جمله حداکثر چهار جزء دارد که به آنها ارکان تشبیه می گویند . (← نوروزی ، ۱۳۷۲ : ۱۶-۱۱۲۱۵ / فرشید ورد ، ج ۲ : ۱۳۶۳ ، ۴۳۶) .

۲-۵- ارکان تشبیه

۱- مشبه : آن چه مانند می شود به چیز دیگر .

۲- مشبه به : آن چه چیزی را به آن مانند می کنند .

۳- ادات تشبیه : واژه ای که شباهت را به وسیله آن نشان می دهند .

۴- وجه شبه : صفت مشترک بین مشبه و مشبه به است . (← علوی مقدم - اشرف زاده ، ۸۶ : ۱۳۷۶)

به دو رکن اساسی تشبیه که مشبه و مشبه به است طرفین تشبیه می گویند که هیچگاه حذف نمی شوند . زیرا غرض از تشبیه توصیف مخیل « مشبه » به وسیله « مشبه به » است . آوردن مشبه و مشبه به الزامی است ، اما ادات تشبیه و وجه شبه ذکرشان در کلام واجب نیست .

۲-۶- تشبیه به اعتبار حسی و عقلی بودن طرفین

تشبیه به اعتبار حسی و عقلی بودن مشبه و مشبه به چهار حالت دارد . مراد از حسی اموری است که بایکی از حواس پنجگانه ی (چشایی ، بینایی ، شنوایی ، بویایی ، بساوایی) قابل درک باشند . اما مراد از عقلی در اصطلاح علم بیان هر چیزی است که به یکی از حواس خمس درک نشود و وجود آن ذهنی باشد .

طرفین به اعتبار حسی یا عقلی بودن چهار گونه اند :

۱- حسی - حسی

۲- حسی - عقلی

۳- عقلی - عقلی

۴- عقلی - حسی

۱- هر دو طرف تشبیه حسی است : (کمر(مشبه)، کمان(مشبه به))

در خط چه بود کاینهمه واداشتی مرا تا در کمال او چو کمان خم کنم کمر
(ص ۲۵۳، ق ۹۸)

۲- مشبه حسی و مشبه به عقلی است : (باده(مشبه)، جوهر جان، نوربصر(مشبه به))

باده ی صاف تر ز جوهر جان باده ی پاک تر ز نور بصر
(ص ۲۸۸، ق ۸۸)

۳- مشبه عقلی و مشبه به عقلی است : (خاطرش(مشبه)، بحر حقیقت(مشبه به))

به عرفان خاطرش بحر حقیقت به دانش سینه اش گنج معانی
(ص ۵۳۵، ق ۲۴۰)

۴- مشبه عقلی و مشبه به حسی است : (جاه(مشبه)، خیمه(مشبه به))

دست قضا چو خیمه جاه تو برفراشت از اطللس سپهر بر او دوخت پیرهن
(ص ۲۵۴، ق ۹۸)

تشبیه عقلی به حسی رایج ترین نوع تشبیه است . زیرا غرض از تشبیه تقریر و توضیح حال مشبه در ذهن خواننده است و مشبه عقلی به کمک مشبه به حسی به خوبی در ذهن مجسم و تبیین می شود .